

A Jézustársaság az Egyház újkori fejlődésében

Írta: BANGHA BÉLA S. J.

A Jézustársaság az újkori egyháztörténetnek egyik legszembetűnőbb s legelhatározóbb hatású jelensége.

Barát és ellenség megegyezik abban, hogy a trienti zsinat s a pápaságnak a 16. század folyamán történt belső megszilárdulása mellett a Jézustársaság fellépése és működése volt az a tényező, amely az újkori egyházfejlődésre talán legjobban rányomta bélyegét s amelynek a katolicizmus az utóbbi négy évszázad folyamán belső megerősödését, szellemi megújulását, világuralmi helyzetének visszaszerzését nagymértékben köszönheti. Ami Szent Benedek csodálatos hatású rendje volt a keresztény középkor kialakításában, majd a kolduló rendek fellépése a középkor derekán, az lett a Jézustársaság a középkor végének ijesztő lesüllyedése után az újkorban: az egyházi életnek megnehezedett körülmények között megújítója, újszerű akadályokkal s ellenségekkel szemközt a Krisztusország diadalra vitelének erős tényezője. Az Egyház újkori fejlődése kifelé s befelé talán egészen más irányokba terelődött volna nélküle. A Társaság hatása a legjellegzetesebb s döntő fontosságú egyházi intézmények egész hálózatán máig érezhető vonásokban jelentkezik.

Miben mutatkozott ez a hatás leginkább?

I.

Mindenekelőtt a *katolikus vallási élet megújításában*.

Szent Ignácnak és művének első és legjellegzetesebb hatása a *természetfölötti élet és gondolkodás megújítása volt* egy vallásilag mélyen lesüllyedt, evilágiságba temetkezett korban. Ő, akit a Gondviselés a legnagyobb egyházi reformműben való hatalmas arányú közreműködésre hívott meg, a reformot csakugyan ott kezdte, ahol arra leginkább szükség volt: a lelki, és természetfölötti élet megújításában. Mi más okozhatta az egyházi élet végletes lesüllyedését

az avignoni fogság, a nyugati egyházszakadás, a reneszánsz elvilágiasító mozgalmi, a pápaságnak a zsinati elv nevében való lefokozása, a wiclifi és huszita eretnekmozgalmak során, mint az evilági érdekek s a földies gondolkodás felülkerekedése az egyházi élet őrhelyein? Mi hátráltatta és késleltette egyre az elvben mindenki által szükségesnek és sürgősnek ítélt egyházi reformokat? Ignác jól érezte, hogy itt nem politikai sakkhúzásokra és diplomáciai mesterfogásokra van főképp szükség, nem is tudomány- és művészetpártolásra elsősorban s különösen nem zendülő és forradalmi beavatkozásokra, hanem az Egyház legigazibb értékeinek belső, csendes, de nagyon határozott és nagyon erőteljes felújítására, a lelki értékek és természetfölötti eszközök igénybevételének friss és új lendületére.

Ignác ezt hozta meg elsősorban. Nem lépett fel merész reformtervekkel s még kevésbé vágyott olyan külső hatalmi eszközök után, amelyeknek segítségével reformvágyait a hatalom és erő megnyilatkozásain keresztül válthatta volna valóra. Ő elsősorban imádkozni, magábaszállni, elmélkedni tanította meg ismét az embereket, az örök igazságokat elevenítette meg páratlan szuggesztivitással a kortársak, az egyháziak lelkében, az Istenhez emelkedés és életszentség energiáit sorakoztatta fel Krisztus földi országának lelki megújítására.

Tette ezt első helyen a Szentgyakorlatok által, amelyek az imádságnak és lelkiségnek egészen új iskoláját jelentették.

A szentignáci és szentgyakorlatos lelkiség lényegileg újat nem hozott; de megújította, mégpedig csodálatos elevenességben s hatékonyságban megújította az ősi katolikus vallásosságot. Ignác nem talált ki újat, nem állott elő merész felfedezésekkel, nem dolgozott aszkétikus trükkökkel, ahogy egyes meg nem értő bírálói hangoztatták. Csak a rég ismert s félig elfeledett katolikus igazságokat dobantotta oda a lelkek elé, de olyan újszerűen eleven megvilágításban, oly meggyőző s hódító erővel, a csoportosításnak oly lélektani módszerével, hogy aki hatása alá került, abban ezek a keresztény igazságok az ima s a kegyelem hatása alatt feszülő energiákká váltak s mindenekelőtt a lelki megújodásnak csodálatos eszközeivé lettek. Ennek a lelkiségnek külön-külön egyetlen mozzanata sem volt új, de sajátosan ignáci s gondviselésszerűen átütőerejű volt az az összetétel, az a szintézis, amelybe ezek a mozzanatok nála egybefonódtak.

A Szentgyakorlat jellegzetes elmékedései s a szentignáci lelki-

ség egész irányzata mindenekelőtt valami megkapó *elevenség* jegyében állnak. A Fundamentum, a bűnről szóló elmélkedés, Krisztus királysága, a Megtestesülés, a Két zászló, a Három embercsoport stb. voltaképp újat nem mond, de a régi nagy katolikus igazságokat olyan lélekbemarkoló és megrázó elevenséggel állítja a lelkigyakorlatozó tudatába, oly élesen állítja fel mindig a kérdést: igaz-e ez vagy nem s ha igaz, mi következik belőle s mit kell tennem e következtetéseknek megfelelően, hogy már ezzel a mindig elevenre tapintó élénkséggel is szinte kényszeríti az imádkozót a nagy vallási életeszmények komolyanvételére. Innen a Szentgyakorlatoknak az a közismerten felrázó s lelket megelevenítő hatása, amely még a ma szokásos háromnapos ízelítők alakjában, sőt még igénytelenebb fokon a népmissziók keretében is oly feltűnő eredményekben mutatkozik.

Másik sajátossága ennek a szentignáci lelkiségnek *gyakorlati-sága és hatóerejének teljessége*.

A pusztai szóbeli ima is imádság ugyan s az Egyház a maga liturgiájában általában csak a szóbeli imát írja elő. A Szentgyakorlat szintén ajánlja a szóbeli imát, de azoktól, akik többre képesek, többet is kíván s nem áll meg akár a szent és sugalmazott imaszövegeknek áhitatos utánamondásánál vagy akár utánaérzésénél, amennyire ez a liturgikus ima keretei és üteme mellett egyáltalán lehetséges, hanem az egyéni elmélyedést és elmélkedést állítja előtérbe. Azt, amely az embert mindenestül és minden képességével, képzeletével, értelmével, érzelmeivel és akaratával Istenhez emeli s az elmélkedés tárgyául vett isteni igazságokat lehetőleg tökéletesen akarja vele feldolgoztatni. Voltak, akik támadták Szent Ignácot azért, mert eltért az Egyház liturgikus imamódjától. Tévesen. Mert Ignác nem a liturgikus ima *helyébe*, hanem *melléje* állította a maga elmélkedő imamódját, mint egyéni imát a közös ima mellé s mint ennek bizonyos fokú folytatóját és kiegészítőjét. A szentignáci imádság nem áll ellentétben a liturgikus imával, mert maga is szívesen veszi témául s kiindulásul a sugalmazott vagy liturgikus szövegeket s viszont maga is legjobb előkészítő a liturgikus imák megértő és áhitatos végzésére. Elüt a szentignáci imamód a pusztai kontemplatív imától is, attól, amely ugyan mélyen behatol az isteni igazságok szemléletébe s az ebből fakadó magasztos érzelmeket engedi magára hatni, de itt aztán megáll, megpihen és megnyugszik; nem lendül át életprogramra alakításába, az élet és cselekvés imádságába. A szentgyakorlatos imádság az egész embert és az egész

életet Istenhez akarja emelni; azt kívánja, hogy ne csak lássuk az Isten országát, hanem építsük is; ne csak csodáljuk, hanem megvalósítsuk is; ne csak élvezzük, hanem küzdjünk is érte s ha kell, keményen meg is birkózzunk végette. Azért látunk be, hogy akarjunk s azért akarunk, hogy belássunk; imádkozunk, hogy éljünk s élünk, hogy imádkozzunk; e kettőnek szakadatlan egybekapcsolása itt a cél.

VOLTAK, akik Szent Ignác lelkiségét az egyoldalú akaratedzés iskolájának nevezték, a „drill” egyik nemének. Teljes félreértés! Ignác éppúgy intellektualista, mint voluntarista; az ő lelkiségét éppúgy jellemzi az értelem, körültekintés és bölcsesség, mint az akarati lendület, az érzelem s a teljes odaadás. Aki a Szentgyakorlatot komolyan végzi, szinte lehetetlen, hogy ne érezze a kegyelem melegen hívogató hatását s ha őszinte közreműködő készséggel követi ezt a hívást, lehetetlen, hogy mélyen át ne érezze a keresztény életcél nagyszerűségét, az Isten fölségét és szépségét, a bűnnek és minden rendezetlen indulatnak utálatosságát, Krisztus személyének szeretetreméltó s követésre indító varázsát. Lehetetlen, hogy az ilyen emberben fel ne gyulladjon a vágy, hogy Krisztus követésére, mégpedig minél szorosabb követésére szentelje magát, meg nem riadva semmi fáradalomtól, megszegyenüléstől vagy a világ gúnyjától, vissza nem rettenve a kereszt útjáról, amelyen Krisztus járt előttünk a föltámasztás dicsősége felé.

A szentgyakorlatos lelkiség további jellegzetessége részben már a mondottakban van adva: az *apostoli lelkesedés és munkavállalás*. A Szentgyakorlat nem kizárólag csak a tevékeny apostoli életnek iskolája, de mégis főleg azé, mert szinte minden lapjából kicseng az apostoli életcél szépsége. Nemcsak Isten *dicsérete* az élet célja (laudet), hanem Isten *szolgálat*a is (serviat) s a szeretetnek, mellyel Isten iránt viseltetnünk kell, elsősorban nem szavakban, hanem tettekben kell megnyilvánulnia. A Krisztus Királynak is ez a hívó szózata: „Aç én akaratom az, hogy meghódítsam az egész világot és minden ellenségemet s így menjek be Atyám dicsőségébe”; erre keres Krisztus munkatársakat (De Regno Christi II. rész.), amire csak egy lehet a válasz: „Mindenki, akinek józan esze és ítélete van, felajánlja magát egészen erre a munkára.” Miként a szentignáci lelkiségnek általában, úgy főleg a Krisztus Királyról szóló elmélkedésnek középpontjában Krisztus áll; de az a Krisztus, aki nemcsak Istenember s a legfölségesebb egyéni életeszmény, hanem egyúttal király és vezér is, akinek cselekvő programja, kitűzött célja van, aki egy világot akar meghódítani s erre a munkára köztünk apostolokat keres. Felajánlani magunkat erre a segítő munkára, teljesen megfeledezni miatta magunkról, feláldozni érte minden kicsinyes emberi érdekünket, a hiúságot, nagyravágyást, érzéki vagy

vagyoni javakat, sőt az egyéni szabadságot is, szinte égni a vágyban, hogy minél hűségesebb s hasznosabb eszközök legyünk az üdvözítő kezében az ő világmegváltó s lélekmentő tevékenységében: ez a szentgyakorlatos lelkiségnek egyik legszembeötlőbb apostoli vonása.

Magában véve mindez ugyancsak régi s mégis egészen újszerűen ható gondolat, főleg a 16. század elején. Nem kell egyebet tennünk, mint fellapoznunk az Ignác előtti század legnagyobb aszkétikai remekművét, Kempis Tamás Krisztus követését, hogy a haladás gyökerességét s egyben tudatosságát észrevegyük. Szent Ignác maga is szerette s a lelkigyakorlatos könyvben melegen ajánlja a „Krisztus követését”. De aligha tagadható: Kempisnél a középkor áhitatos megnyugvása, lemondás a világról s küzdés a világ szelleme ellen, a Jézushoz-fordulás és a vele való szerető egyesülés édesége áll előtérben; de itt mintha kissé meg is torpanna; az apostoli gondolat csak egészen gyengén, mellékesen, szinte észrevétlenül csillan át a halhatatlan négy könyvecske néhány lapján. A világtól elvonuló ágostonos remete s általában a középkor végének áhitatos stílusa ez, amely befelé gyönyörű s minden időkre alapvető fontosságú, de egymagában sem a 15. század rettentő egyházi válságait megoldani, sem a 16. század pusztító vallásforradalmait megakadályozni nem tudta. Ignácnál a Krisztus-követés nem megpihenő s lemondó áhitat csupán, hanem egyúttal hadviselés, sürgölődő gondoskodás, számító fontolgatás arra nézve: „Mit tettem eddig Krisztusért, mit teszek most érte s mit kell ezentúl tennem érte?” A szembenálló két tábor képlete itt már nemcsak arra szólít, hogy mindenestül az örök Királyhoz csatlakozzam, hanem arra is, hogy az ő zászlait a világmegmentés és társadalomalakítás apostoli csatásíkján is előre vigyem, hogy másokat is, sokakat, minél többeket, ha lehetne: mindenkit az örök Király birodalmába elvezessek! Ha az előbbi korszak uralkodó aszkézise a remeték, a világtól a csendes szemlélődés oázisába elvonult lelkek belső megbékélése volt, a lemondás és világ elől elrejtőzés művészete, Ignác aszkétikus eszménye viszont a Keresztelő Jánosoké és Páloké, a küzdőké és katonánaké, a vállalkozó kedvű Krisztus-bajnokoké, az örök Királyért tenni, csatázni, világot hódítani akaróké.

Amikor Szent Ignác ezeket az elmélkedéseket a maga és mások számára lerögzítette, talán maga sem sejtette, hogy ezzel az újszerű s mégis ősrégi apostoli aszkézissel egy új korszakot nyit meg: a cselekvő lelkiségnek, az apostoli életszentségnek, a legmagasabb

Isten-szeretet és felebaráti szeretet közös síkján megnyilvánuló aktívizmusnak soha többé be nem záruló, új iskoláját.

II.

Ignácnak és rendjének hatása az egyházi életre a lelkiség újjá-élesztésén kívül az *apostoli lendület páratlan megelevenítésében* mutatkozott. Ismét azt kell mondanunk: Ignác e tekintetben sem hozott semmi olyat, ami részletekben előtte is meg nem volt volna, de ismét egészen sajátos nála az apostolkodás bizonyos vonásainak olyan páratlanul szerencsés összetétele, amely a széleskörű hatékonyság kulcsát rejtette magában.

Á szentignáci apostoli szellem e különösen hangsúlyozott vonásai közt első helyen áll ennek az apostoli szellemnek *lelki gyökérzete* s az az eleven kapcsolat, amelyben nála a lelki élet és a külső apostoli tevékenység összefonódik. A szentignáci apostolkodás egyenesen a szentignáci lelkiségnek folyamánya. *Mert* Krisztust lángolóan szeretjük, mert az örök rendeltetést mindenekelőtt kívánatosnak s az Istentől való elszakadást a legborzalmasabb bajnak tartjuk, ami csak elképzelhető, *azért* állunk munkába az apostoli síkon, azért tekintjük a felebarát üdvösségén való fáradhatatlan tevékenységet az istenszeretet magától értetődő követelményének s egyben gyakorlati fokmérőjének. Szent Ignác nagyon jól tudja, hogy a külső apostoli tevékenység is csak akkor áll biztos talajon, akkor fáradhatatlan, csüggedhetetlen, eltántoríthatatlan, ha mélységes lelkiségből szívja vitális erőit, s hogy mennél nagyobb az apostolban az Istennel való egyesültség eleven ereje, a világ hiúságaitól való belső elfordulás, az önzetlen és természetfölötti Krisztus-lelkiesedés, annál igazibb, frissebb, lüktetőbb lesz ez az apostolkodás.

Ezért itt a lelkek üdvösségén való fáradozás teljesen lehántja magáról az evilági szempontokat, a *hiúság és nagyravágás érdekeit*, valamint az *anyagi előnyök keresését*, amely másutt a lelkipásztori vagy egyházi tevékenységgel is gyakran együtt lép fel; itt nincsenek kitüntetések és javadalmak, rangok és fizetések, elismerések és egyéni jövedelmek: itt minden apostoli tevékenységnek a „*maior Dei gloria*”, az Isten nagyobb dicsősége s a felebarát nagyobb lelki haszna az egyetlen lendítőkereke és zsinórmértéke. Szent Ignác külön fogadalommal kötelezi rendjének professzusait arra, hogy sem a renden belül, sem a renden kívül semmiféle méltóságot sem nem keresnek, sem el nem fogadnak soha, hacsak maga

a pápa rájuk nem parancsol; annyira félti rendjét attól, hogy a nagyravágás veszélye vagy más emberi tekintet ne színezzé át s ne irányítsa a rendtagok tevékenységét. Csak az Isten számít s a lelkek ügye, semmi más!

Ugyanez a mélységes lelki gyökérszet állítja a jezsuita apostolkodást teljes mértékben az *engedelmesség* talajára. Nem egyéni kedv és hajlam itt a döntő, hanem az engedelmes odasimulás egy nagyobb áttekintésekkel dolgozó, egységes kormányzat munkatervének kereteibe; nem a szabad csapongás és vállalkozás, hanem a katonás, néha szinte rideg fegyelem, amely minden apostolkodást hadviselésnek és istenszolgálatnak tekint, amelyben nem a személyes szabadság és egyéni guszthus az irányadó többé, hanem a rend, fegyelem és tudatos beilleszkedés az isteni tekintély által szentesített törvényes vezetés intézkedéseibe.

A szentignáci apostoli koncepció másik, ezzel kapcsolatos vonása: a *teljes önátadás és fáradhatatlan buzgalom*. Aki csakugyan az Isten minél nagyobb dicsőségét s a lelkek minél nagyobb hasznát keresi, az nem állhat meg valami kényelmes kis apostoli pepecselésnél, a rideg kötelességkeresésnél s annak kufárlelkű méricskélésénél, vajjon erre vagy arra a többletre még kötelezhető-e, hanem állandóan a legnagyobbra törekszik, amit csak minden erejének latbavetésével teljesíthet. Az ilyen számításba sem veszi: vajjon könnyű-e, nehéz-e, egyénileg kellemes-e vagy kellemtelen, megalázó vagy felemelő, hízogó vagy visszariasztó, egyéni vigasztalással járó, vagy keserű csalódásokkal fenyegető munka-e, amiről szó van. Ha a rend nagy emberei, főleg a Társaság első századának bámulatos heroszai oly páratlanul fényes apostoli sikereket könyvelhettek el, ennek közvetlen magyarázata éppen ennek a szentignáci apostoli munkastílusnak hihetetlen lendületében, önfeláldozásában s akarnitudásában keresendő. Mit számított egy Xavéri Ferencnek, egy Bréboeuf Jánosnak vagy Roque Gonzalesnek és annyi másnak, hogy ez vagy az az út, kaland vagy vállalkozás száz halálos veszéllyel kapcsolatos-e, hogy vadállatok, mérgek, kígyók, gonosz emberek ezrei leskelődnek-e minden léptükre! Ha csak egy reménysugarát látták annak, hogy Krisztus keresztjét egy újabb, eddig ellenséges oromra kitűzhetik, hogy hinduk vagy japánok, huronok vagy irokézek, tapuk vagy guaranik lelkét az örök élet számára megmenthetik, örömet dobták oda fiatal életüket a veszélyek és fáradalmak tengerébe, s hullottak csakugyan százsámra túlfeszített munkájuknak vagy a hit ellenségeinek áldo-

zatául! Szent Ignác fiai ott tündököltek Európa legelőkelőbb székes-egyházainak és egyetemeinek katedráin, ott működtek mint királyi gyóntatok a fény és hatalom fényözönében, de föllebvalóik egyetlen szavára bármely pillanatban készek voltak elhagyni előkelő munkakörüket, hogy tudatlan hegylakók vagy elfásult lelkű gályarabok közt hirdessék a katekizmus igazságait, vagy elmenjenek Ázsiába, Afrikába s az óceán bármely eldugott szigetére, bonccokkal vitatkozni, vagy emberevőket nyerni meg Krisztus evangéliumának.

Még a mondottaknál is sajátosabb a bizonyos fokig egészen szentignáci tulajdon a *nagyvonalúságnak és tervszerűségnek* az a módszere, amely ilyen kiforrottságban Szent Ignác előtt sehol sem mutatkozik s amely a Jézustársaság apostoli elgondolásainak az alapító szándéka szerint valósággal uralkodó bélyege lett.

Nem hiába volt az alapító maga ifjúkorában katona, hadvezér maradt az apostoli munka terén is. Nem akárhogyan, terv és számítás nélkül, nem a szokások, pusztá hagyományok, berögzött sablonok vagy éppen pillanatnyi jámbor ötletek, külső körülmények döntik el nála az apostoli módszer kérdését, hanem a stratégiai célkitűzés, az áttekintés s a kérdés: mi a cél s mikép lehet ezt az adott körülmények közt legbiztosabban elérni? Mi a fontosabb, hasznosabb, messzebbható tevékenységi mód? Hol és milyen tevékenységtől várható az Isten országa szempontjából nagyobb, maradandóbb, többekre kiható eredmény? Hogyan lehet Krisztus zászlaját biztosabban és szélesebb vonalon vinni előbbre?

A Konstitúciók VII. részének 2. fejezete e tekintetben valószínű remekmű: klasszikus összefoglalása az erre vonatkozó ignáci elveknek. Nem azt kérdezi az alapító s kérdezteti fiaival is, mi a szokás által jobban szentesített, könnyebb, csendesebb, kényelmesebb, akadálytalanabb, veszélytelenebb, talán éppen anyagilag és hiúsági szempontból is hasznosabb teendő, hanem mindig csak azt, mi a nagyobb és egyetemesebb jó, mi a sürgősebb feladat, hol van közreműködésünkre nagyobb szükség, kiket s milyen intézményeket kell elsősorban Krisztus számára megnyernünk, hogy rajtuk keresztül aztán minél többen jussanak el az igaz útra?

Ennek a fejezetnek első szakaszát teljes egészében ide iktatni azért sem fölösleges, mert egyúttal Szent Ignác nagyratörő, hadvezéri szellemének beszédesen jellemző dokumentuma.

A szöveg így hangzik:

A Társaság elüljárói által megejtendő kirendelésekről

Hogy a lelkek üdvét (A) minél több helyen, minél könnyebben s minél biztosabban előmozdíthassák azok, akik erre kiküldetnek, (B) a Társaság elüljárói a pápától nyert fölhatalmazás alapján a Társaság bármely tagját bárhova kirendelhetik, ahova nekik jobbnak látszik. (C) Az így kiküldöttek azonban, bárhol tartózkodnak, az Apostoli Szentszéknek mindig engedelmességgel álljanak rendelkezésre. S mivel nagyon sokan kérik a mieink segítségét, természetesen inkább a saját nyájuk iránt való köteles gondoskodás s a mi rendeltetésünkötől távolabb álló előnyök alapján, mint a közös és egyetemes érdek szemmel tartásával, azért a Generális, vagy aki az ő nevében kormányoz, az ilyen kiküldések dolgában élesen ügyeljen arra, (D) hogy amikor övéit inkább erre, mint arra a területre küldi ki, inkább erre, mint arra a munkára (E) s inkább ezt, mint azt, (F) ilyen vagy amolyan formában, hosszabb vagy rövidebb időre, mindig azt kövesse, ami Isten nagyobb szolgálatára és az egyetemes közjó nagyobb hasznára szolgál. Azért mindig a legőszintebben s legtisztábban Isten szándékait kereső akarattal határozzon ily ügyekben s ha a döntés nehézsége vagy fontossága úgy javallja, előbb imádságban és szentmiseáldozatokban ajánlja az ügyet Isten szent főltségének maga és testvérei által, esetleg tárgyalja is meg eggyel vagy többel a Társaság elérhető tagjai közül s úgy döntsön abban, hogy kirendeljen-e valakit vagy nem, és milyen formán és mily körülmények között küldje ki, ahogy legjobbnak látszik megfelelni Isten nagyobb dicsőségének. A kiküldendőnek viszont az a feladata, hogy semmikép se avatkozzék bele abba, hogy kirendeltesék-e vagy otthon maradjon, hogy ide vagy oda rendeljék-e ki, hanem az önmaga fölött való rendelkezést teljesen és tökéletesen bocsássa annak az elüljárónak a szabadságára, aki őt Krisztus nevében Krisztus nagyobb szolgálatára és dicsőségére kormányozza. Ezért az elüljáró beleegyezése nélkül, aki az alattvalót az Úrban kormányozza, senki semmiféleképen ne mozgassa, hogy ez vagy az itt maradjon-e vagy máshová rendeltessék.

Magyarázatok. A) Könnyebben és gyorsabban intézkedhetnek a Társaság elüljárói szerte a világban, főleg a Rómától távol eső vidékeken, ha maguk járnak el e tisztben, mint ha mindannyiszor magához a Szent-séges Atyához kellene fordulniok azoknak, akik a Társaság embereit igénybe akarják venni. Az egyes rendtagok szempontjából is biztonságosabb, ha elüljáróik kirendelése alapján mennek ide vagy oda, nem pedig a saját tetszésük szerint (még ha erre módjuk volna is), mert így azoknak rendelkezése szerint dolgoznak, akik őket Krisztus Urunk nevében s mintegy az isteni akaratnak tolmácsai gyanánt irányítják.

B) Mint más feladatait, úgy a rendtagok ide vagy oda kirendelésének jogkörét is a Generális akár személyesen láthatja el, akár az alárendelt elüljárók által, magának tartva fenn azokat a kirendeléseket, amelyeket magának fenntartani jobbnak lát.

C) A bárhova való kirendelés úgy értendő, hogy a tagok kirendelhetek akár keresztények közé, pl. Indiába is, akár pogányok közé, esetleg ahol hívők és hitetlenek együtt laknak, mint Görögországban stb. A teljesen pogány tartományokba való kirendelés esetén az elüljáró mindenekelőtt alaposan gondolja át az Úr színe előtt, vajjon küldjön-e ki oda

valakit és hova és kiket. Az alattvalónak viszont ily esetben csak az lesz a feladata, hogy derűs lélekkel vállalja a kirendelést, mintha az az Úr kezéből jönne.

D) Hogy a tagoknak erre vagy arra a helyre való kirendelésében helyesebben járjunk el, a kirendelés legfőbb szabályaként mindig az Isten nagyobb dicsőségét és az egyetemesebb jót tartva szem előtt: Krisztus Urunk tágas szállómezején (mindig egyenlő körülményeket véve alapul) azt a részt kell elsősorban munkásokkal ellátni, amely a segítségre jobban rászorul, akár a többi már ott működő munkások számát tekintve, akár az embertársak lelki ínségét és nyomorát, névleg a végső kárhozát veszedelmét.

Figyelembe kell venni azt is, hogy melyik oldalról remélhető nagyobb valószínűséggel bőségesebb lelki haszon azoknak az eszközöknek alkalmazása útján, amelyekkel a Társaság élni szokott. Másszóval: hol a nyíltabb kapu, hol az emberekben a nagyobb készség és befogadóképesség a mi segélynyújtásunkkal szemben. Ennek ismertetőjele a nagyobb szeretet és vágyakozás szokott lenni a mi segítségünk után, amelyet részben abból lehet kikövetkeztetni, hogy az illetők mekkora nyomatékkal kérik a mieink segítségét; de ismertetőjel az emberek lelkülete és minősége is, hogy t. i. mennyire alkalmasak a mi tevékenységünk befogadására és az elért haszonnak s lelki eredménynek az Isten dicsőségére való megőrzésére.

Ahova bizonyos kötelesség köt minket, pl. amely helyeken a Társaságnak rendháza vagy kollégiuma van, vagy ahol a mieink a tanulmányok során a nép támogatásából is élnek (föltéve, hogy egyébként a lelki haszon szempontja itt is, ott is azonos), ott különösebben illik, hogy néhány apostoli munkásunk is tartózkodjék, mert a helyes szeretet rendje szerint az ilyen helyeket más helyeknek elébe kell helyeznünk.

Mivel a jó annál istenibb, minél egyetemesebb, azért előnyben kell részesítenünk azokat az embereket és helyeket, ahol a jó felé való igazodás számos más emberre nézve is a jóhoz való fordulás növekedését jelentheti, akiket t. i. az ő súlyuk és irányításuk befolyásolni szokott. Azért éppen az egyetemesebb jónak szempontjából fontosabbnak kell tartani, hogy kimagasló és közéleti jelentőségű embereket vigyünk előbbre a vallási életben, akár világiak az illetők, pl. fejedelmek, előkelő egyéniségek, kormányzati vagy igazságszolgáltatási tényezők, akár egyháziak, pl. főpapok; vagy ha tudományos súlyú és nagytekintélyű személyiségekről van szó. Ugyanez okból előnyben kell részesíteni a nagytömegű népeken való segítség munkáját, pl. Indiáét, vezető nemzeteknek vagy olyan egyetemeknek apostoli szolgálatát, ahova sokan sereglenek össze; annál inkább, minél jobban várható, hogy ha ezeken segítünk, ezek ismét másokat nyerhetnek meg a jó ügynek.

Hasonlóképp: ahol észrevesszük, hogy Krisztus Urunk ellenségei bőségesebben hintették el a konkolyt s különösen azt is elérték, hogy az emberek ellenségesen érezzenek és viseltessenek a Társasággal szemben s így a mi erőfeszítéseink egyelőre csekély eredményre volnának kárhóztatva, nekünk annál inkább kell munkába állnunk, különösen ha nagyobb jelentőségű s kiválóbb figyelmet érdemlő helyekről van szó. Az ilyen helyekre lehetőség szerint olyan embereket kell kirendelnünk, akik a téves híresztelések nyomában ellenünk fordult vélekedést életük példájával és tudományosságukkal eloszlatni alkalmasak.

E) Hogy a föllebvalók minél jobban és biztosabban választhassák meg a kirendelések helyét, mindig az a főszabály lebegjen szemük előtt, hogy

mi válik Isten lehető nagyobb dicsőségére és a több-jónak előmozdítására, mert csakis ezen az alapon lehet legigazabban eldönteni, vajjon inkább erre, mint arra a területre kell-e embereinket kirendelni. Hogy e kettős szempont alkalmazására néhány példával szolgáljunk: Mindenekelőtt valahányszor a Társaságnak egyszerre nyílik alkalma olyan tevékenységre, amelyben a felebarát lelki előmenetelét lehet előmozdítani s olyanra, amelyben az irgalmasság és karitász vonalán testileg szolgálhatunk neki, vagy ha a közt kell választanunk, hogy itt magasabb, ott alacsonyabbfokú előmenetelre vezessük-e, hogy jobb vagy kevésbé jó dolgokban támogassuk-e az embertársakat, ha mind a kettőt egyszerre elérni nem tudjuk, általánosságban szólva mindig az előbb említett kiküldéseket kell elsősorban figyelembe vennünk.

Ha olyan esetek adódnak, amelyekben az Isten-szolgálat terén az egyik dolog sürgősebb elintézését követel, mint egy másik, ahol a segítség későbbre is halasztható, ilyen esetekben, ha egyébként mindkét félén egyenlő az érték, az előbbieknak kell előnyt adnunk az utóbbiak előtt.

Ha egyes dolgok valami oknál fogva közelebről érintik a Társaságot, vagy amelyekben mások nemigen látszanak serénykedni s viszont vannak más dolgok, amelyeknek gondját már mások is viselik, vagy amelyeknek ellátására mások különösebben is alkalmasak, ilyen esetekben a mieink az első helyen említett műveket részesítsék előnyben.

A jámbor cselekedetek közt is, ha hasznosságuk és szükségességük egyenlő s egyformán sürgősek is, de az egyik feladat a művelőre nézve biztonságosabb, a másik pedig veszedelmesebb, vagy pedig: ha az egyik feladatot könnyebben és gyorsabban lehet megoldani, míg a másik több akadályba ütközik és hosszabb időt kötne le: az előbbieké legyen az elsőbbség.

Ha mindezek tekintetében is teljes az egyenlőség, akkor azt kell nézni, melyek azok a foglalatosságok, amelyekből egyetemesebb jó származik s amelyekből többeknek lesz haszna (aminő lehet pl. a prédikálás vagy tudományos felolvasás), míg más munkálatok inkább részleges hasznúak (mint a gyóntatás vagy lelkigyakorlat-adás). Ilyenkor, ha már mind a kettőt nem tehetjük meg, mindig inkább az elsőt tegyük, hacsak nem forognak fenn különleges körülmények, amelyeknél fogva a második helyen említett feladatok adott esetben mégis hasznosabbnak látszanak. Ha ez vagy az a jámbor cselekedet hosszabb vagy éppen állandó hasznot ígér (pl. valamely a lelkek javára létesített kegyes intézmény), a másiknak pedig kevésbé maradandó a hatása s csak ritkán vagy rövidebb ideig mutatkozik: ilyenkor is az előbbieké legyen az előny az utóbbiak fölött. És így minden egyéb dologban ezek szerint irányítsa a Társaság elüljárója a mieink működését ilyen vagy olyan célpontok felé, mindig abból az elvből indulva ki, hogy melyik munkatér szolgál az Istennek nagyobb dicsőségére és a felebarátnak nagyobb javára.

F) Bár az isteni Gondviselés s a Szentlélek vezérlő kegyelme az, ami miként minden helyes választásban, úgy az erre vagy arra a területre való kirendelés tekintetében is a leghatásosabban vezet annak megállapítására, mire van leginkább szükség s mi felel meg legjobban azoknak a személyeknek és körülményeknek, amelyek közé embereinket állítjuk, mégis általánosságban véve, a következőket lehet mondani. Először is a nehezebb és fontosabb feladatokra, amelyeknek terén különösképen jelentős, hogy meg ne tévedjen az Isten kegyelmével intézkedésre hivatott föllebbvaló, válogatott embereket kell kiszemelni és olyanokat, akikben jobban meg lehet bízni.

Olyan munkákra viszont, amelyek több testi erőfeszítést igényelnek, erősebb és egészségesebb embereket kell kiszemelni.

Ahol nagyobb a lelki veszély, oda olyanokat kell állítani, akiknek erénye különösen szilárd és ellenállóképes.

Előkelő emberekkel való tárgyalásra, főleg ha azok az egyházi vagy világi kormányzat terén működnek, olyanokat kell kiszemelni, akikben megvan a szükséges okosság s a megnyerő tárgyalómodor adománya, sőt a megfelelő külső fellépés is (csak ne hiányozzanak főleg a lelki adományok), úgyhogy tekintéllyel léphessenek fel. Lehetséges ugyanis, hogy messzeható kérdésekben kell majd tanáccsal szolgálniuk.

Szellemileg kimagasló, nagyműveltségű és tanult emberekhez olyanok valók, akik maguk is kiváló tehetséggel és tudományos képzettséggel rendelkeznek, mert az ilyenek például előadásokban vagy magánbeszélgetésben is nagyobb segítséget tudnak nyújtani.

Az egyszerű néphez főleg azok valók, akik jól tudnak prédikálni és kiváló gyóntatók.

Ami pedig az ilyenképen kirendelendő apostoli munkások számát és csoportosítását illeti, erre nézve a föllebbvaló szintén körültekintő latolgatással intézkedjék. Hacsak lehetséges, jobb mindig legalább kettőt küldeni ki egyszerre, nemcsak egyet; részben mert így egymásnak testileg-lelkileg segítségére lehetnek, részben pedig, hogy nagyobb hasznára is lehessenek azoknak, akik közé küldetnek, megosztván egymás közt a felebarát érdekében vállalt munkát.

És ha ketten küldetnek ki és az egyik például jó szónok vagy jó tudományos előadó, akkor jó, ha a másik viszont inkább arra alkalmas, hogy gyóntatás és lelkigyakorlatok útján begyűjtse a termést, amit a másik aratott s beszélgetéssel és más eszközökkel támogassa őt a felebarát javának előmozdításában.

Hasonlókép, ha olyant küldünk ki valahová, aki még kevésbé ismeri a Társaság működési módját, s hogy miként kell bánni az embertársakkal, ajánlatos olyant adni neki társul, akinek már nagyobb ebben a gyakorlatlata s akit az előbbi követhet, akivel a dolgokat megbeszélheti s kétes esetekben tőle tanácsot is kérhet.

Egy lángbuzgó és lelkes ember mellé jó egy olyat állítani, aki inkább körültekintő és óvatos. Hasonlókép tanácsos a tulajdonságokat más tekintetben is kiegészíteni olykép, hogy a lelki alkatok különbözősége a szeretet kötelékében egybeforrjon és se köztük, se mások közt ellentmondásra vagy viszálykodásra ne vezessen. Az elüljáró kettőnél többet is kiküldhet valahova, ha a szóbanforgó feladatkör Isten szolgálatában nagyobb jelentőségű s nagyobb számú munkást igényel s viszont a Társaság elegendő munkaerővel is rendelkezik, úgyhogy az Isten nagyobb dicsőségére s a közjó előmozdítására szolgáló egyéb feladatok kára nélkül többeket is ki lehet oda rendelni, a szerint, ahogy a Szentlélek sugalmazása tanácsolja neki s az isteni Fölség színe előtt az elüljáró így látná jobbnak és megfelelőbbnek.

Az apostolkodás Szent Ignác előtt is igyekezett rendszeres és tervszerű lenni s Ignác mint más dolgokban, úgy bizonytal ezen a téren is szorgalmasan tanult másoktól. De kevesen voltak előtte olyanok, akik az apostoli munkaprogramra egyetemességét, sokszerűségét, a körülményekkel és szükségletekkel való bölcs számí-

tást ilyen fokban állították volna be az apostoli munkálkodás módszerébe.

Az újítások is, amelyeket Szent Ignác az ő rendjében behozott, a régebbi rendek életmódjánál sok tekintetben enyhébb, másban viszont szigorúbb elvek és előírások, a helyhez nem kötöttség, az állandó plébániák vagy női szerzetek vezetésének elhárítása, a különösebb vezeklések, közös karima s külön rendi ruházat mellőzése, az élethossziglan választott generális kezében összpontosuló kormányzati hatalom teljessége, a pápával való különösen szoros és engedelmes kapcsolat: mind ennek az apostoli tervszerűségnek megnyilvánulása. Az apostoli szabadmozgás érdekében a Konstitúciók még azt sem akarják, hogy a Társaság törzstagjai, a professzusok, állandóan helyhez fűződő lekötöttséget vállaljanak s ezért még a kollégiumok vezetésében is Ignác lehetőleg nem-professzus rendtagokat óhajt látni.; Szent Ignác azt akarta, hogy a Társaság törzstagjai mint valami fürgé lovasság mindenütt gyorsan ott teremjenek, ahol Krisztus ügye veszélyben forog, helytálljanak minden támadással és veszedelemmel szemben s főleg Krisztus helytartójának mindig indulásra kész csapata maradjanak, hogy azonnal odamenjenek, ahova a legfőbb vártán álló vezér szava irányítja őket. Mindent megújítani Krisztusban, nem állni meg sem fejedelmi önkény, sem eretneki cselszövések, sem ősi, körülzárt pogány birodalmak falai előtt, sem az óceán, sem Tibet, sem Afrika víz-, jég-, kő- vagy homokszivatajainál,- elmenni királyi udvarokba és egyetemi aulákba, elhagyott rabok és néger rabszolgák börtönébe s indián emberevők sátraiba; tanítani, nevelni, prédikálni, tudományt művelni vagy erdőt irtani, ahogy a körülmények s az apostoli cél javallják: mindent tenni és mozgatni, amivel Krisztus országát elő lehet mozdítani. Nem keresni rangot s dicsőséget, kitüntetést vagy személyi kielégülést, csak az Úr még nagyobb dicsőségét s a lelkek még nagyobb hasznát.

S mindezt nem ötletszerűen, kapkodó rendszertelenséggel, hanem alapos, tudományos és gyakorlati felkészülés alapján, az egyéni képességek és erők tudatos szemmel tartásával, mindig a helyzet ismerete, szinte vezérfői körütekintés és haditerv alapján – ez volt Ignác apostoli elgondolásának az a hatalmas erejű képlete, amelyet ilyen mértékben sem előtte, sem utána nemigen látunk másnál az egyháztörténet folyamán. Az egykori katona, a hadműveletekhez szokott lovas, a Két zászló elméjének szerzője így lett a rendszerességnek, nagyvonalúságnak és tervszerűségnek

egyik legfőbb elindítója az újkori Egyház munkatílusában. Módszerének páratlan időszerűségét és gondviselészerű hatását semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ez a rendszeresség, ez a céltudatos és átfogó tervszerűség nemcsak rendjében, hanem ettől kezdve az egész egyházi munkában egészen újszerű lendületet kapott.

III.

A szentignáci lelkiség s apostoli tervszerűség azután magának a *szerzetesi eszménynek* is lényeges továbbfejlesztésére vezetett az Egyházban.

Az üldöztetések korában kialakult remetei intézményből alakult régi szerzetesség közvetlenül csak az önként vállalt lelki tökéleteség szervezett és együttes gyakorlására törekedett. Nyugaton Szent Benedeké az érdem, hogy ezzel az önmegszentelő életcéllal egybekötötte a közhasznú külső tevékenységnek rendszeres szolgálatát is, a keresztény hit és művelődés terjesztését s meggyökereztetését az egyes európai országokban, valamint a keresztény tudományosság behatód, mert világtól elvonult művelését. Szent Benedek óta a szerzetesség nemcsak az Egyház belső, lelki életének, hanem kifelé való tevékenységének is egyik legfontosabb tényezője lett. Míg a hierarchia és a világi papság az egyházkormányzati és lelkipásztori munkát végezte, addig mellette kiválóan hasznos segédcapatokként működtek, az akkor még többnyire fel sem szentelt, lelkipásztori feladatokat rendszeresen nem végző, azonban erdőt irtó, házakat építő, városokat alapító, népeket nevelő benediktinus szerzetesek. Keresztény művelődésének jókora részét Európa nekik köszönheti.

Új lépést jelentett a szerzeteseszmény fejlődésében Szent Norbert, aki elsőnek kötötte össze intézményesen a szerzetesi és lelkipásztori élethivatást. Az addig kizárólag püspöki joghatóság alatt működő lelkipásztorkodás nemcsak új erőket, hanem új szint és értéket is kapott a szabályozottan élő szerzetességnek a lelkipásztori téren való megjelenése által. Fontos lépés volt ez s főleg távolabbi következményeiben messzehatóan áldásos hatású, amennyiben a szerzetes-papi intézmény további fejlődésének is alapját vetette meg. A koldulórendek, mint helyhez nem kötött szerzetes-papi intézmények, amelyek prédikálnak, térítenek és szentségeket szolgáltatnak a nélkül, hogy az egyházmegyékhez kötött lelkipásztorkodásba beleolvadnának, ismét jelentős lépést jelentettek a fejlődés

során. Assisi Szent Ferenc még maga sem lett pap, de már első társai az ígéhirdetéssel együtt a szentségek szolgáltatását is munkatervükbe iktatták. Szent Domonkos már határozottan szerzetespapi intézményt akart, a hivatásszerűen ígéhirdetésnek élő vándorhitszónokok s egyházbédők eszméjét valósította meg korának szükségleteihez képest. Mindkét vállalkozást teljes siker koronázta. A domonkosok a kor eltévelyedéseivel, egyházzendüléseivel s eretneksegeivel szemben lettek az igaz hit valóságos oszlopai, míg a ferences atyák a nép széles rétegeiben hirdették az ígét s gyakorolták példászerűen az evangéliumi szegénység és alázat életmódját. A szerzetesi odaadásból fakadó forróbb apostoli lelkesedés és áldozatkészség tette alkalmassá a két nagy koldulórendet arra is, hogy a pogány népek térítése mezején új korszakot nyissanak. Domonkosok és ferencesek lettek az Evangélium legbuzgóbb s legbátrabb terjesztői a Balkántól s a török-sújtotta vidékektől kezdve a Szentföldön át Ázsiáig, egészen az első pekingi missziós püspökség létesítéséig már 1307-ben s a többi földrészekig; ők lettek a legbátrabb hithirdetők mindenütt, ahova csak az akkori világ ismerete alapján s a meginduló nagy felfedezések nyomában az európai vállalkozás elhatolt.

Mit hozhatott itt újat Loyolai Ignác és az ő rendje? Ismét csak semmit, ami nem lett volna meg csírájában azelőtt is. övé azonban a stílus tökéletesítése: a tervszerűség és nagyvonalúság tudatos továbbfejlesztése s a kor szükségleteire való alkalmazása; övé az apostoli élet eszméinek a szerzetesi öntökéletesítéssel és szervező erővel való ama társítása, amely az apostoli célt egyfelől minden nélkülözhető megkötöttség fölé helyezi, másfelől mégis olyan formák közé állítja, amelyek az ellanyhulás veszedelmét a lehető legkisebbre szorítják le. Nem az egyéni lelkesedés az, amire Szent Ignác elsősorban épít, mint inkább a természetes és természetfölötti erőknek az a bölcs és körültekintő egybefűzése, mintegy megszervezése, amely emberi számítás szerint leginkább biztosíthatja egy apostoli szerzetesrend belső és külső életerejének, helyes eligazodásának s el nem múló életfrissességének feltételeit a jövőre nézve is. A közfelfogás ezt úgy fejezi ki, hogy Jézustársaság az a rendi szervezet, amely sohasem szorult rá külső reformra.

A szervezet e remekművének középpontjában nem ok nélkül áll a pápahűségnek s a pápa iránt való engedelmességnek az a különleges hangsúlyozása, amelyet a rendalapító a professzusok negyedik ünnepélyes fogadalmával is kifejezésre juttatott s amely a Társaság

működésének a későbbi fejlemények során gyakran oly jellegzetes és sokat támadott alapvonása lett, ugyanakkor azonban belső szilárdságának egyik tényezője s kiapadhatatlan életerejének egyik forrása.

A Jézustársaságnak a katolikus szerzetesi élet fejlődésében való változt jelentőségét látszik aláhúzni az a tény is, hogy az újabkori szerzetesalakulatok igen jelentékeny része a Társaság szervezetének vonásait vette át.

Ha mindezek után szem előtt tartjuk, hogy a szerzetesrendek létesülése és sajátos vonásainak kialakulása bizonyban a Gondviselés különösebb örködése mellett történik, nem csodálhatjuk azt sem, hogy ez az Egyház történetének egyik legválságosabb pillanatában sarjadt rend ezzel a célkitűzéssel s ezeken az alapokon bámulatos hatást ért el s ritka adománynak bizonyult. Nem csodálhatjuk, hogy az új rendet a Gondviselés főleg az első korban a természetfölötti ihlettségű s ragyogó tehetségű férfiak egész csillagrajával áldotta meg, akik az egyházi reformnak úgyszólván minden vonalán olyant alkottak, ami egyenkint is történelemben kívánkozik.

IV.

A Jézustársaságot különösen jellemzi az az *éles ellentmondás*, amellyel kezdettől fogva s 400 éves fennállása során állandóan találkozott. Hogy az Egyház ellenségei gyűlöltek s gyűlöltek mainapig, nem csodálatos; ez inkább dísz, mint szégyen. Nem csodálhatjuk ezt, ha szem előtt tartjuk, hogy az Egyházat az utóbbi 400 év folyamán kevesen szolgálták olyan odaadással és felkészültséggel, az Egyház ellenségeinek tévedéseit és túlkapásait kevesen leplezték le s verték vissza olyan lendülettel, mint a Jézustársaság. Nincs azon semmi csodálnivaló, ha a diadalmas előrerobogásban mindenekelőtt a jezsuita rend által megakadályozott vallásszakadás hívei máig sem tudják megbocsátani Szent Ignác fiainak azt a rengeteg szellemi és erkölcsi vereséget, amelyet tőlük szenvedtek s az sem lehet meglepő, ha a jezsuita név bizonyos felekezeti körökben ma is minden elképzelhető iszonyatosságnak és ördögiségnek foglalatát jelenti.

AZ SEM LEPHET MEG SENKIT, hogy azok a lappangó eretnkségek, amelyek nyíltan sohasem hagyták el az Egyház kereteit, hanem belülről akarták azt kiüresíteni, nevezetesen a janzenizmus, gallikanizmus és regalizmus, halálosan gyűlöltek a jezsuitákat, mert bennük látták legerősebb és legtevékenyebb ellenfeleiket. Ezeknek az irányzatoknak sikerült a rend nevét a köztudatban annyira befeketíteni, mint egyetlen más szerzetét

sem s az általuk oly szorgalmasan terjesztett jezsuita-ellenes vádak és hangulatkeltések az „aliquid semper haeret” alapján még katolikus részen is sokfelé hitelt találtak, főleg amikor nem éppen protestáns, hanem a protestantizmussal elvileg rokon, de névleg mégis katolikus janzenisták szórták azokat a köztudatba. Így talált pl. széles körökben hitre az a történetileg téves felfogás is, hogy a Jézustársaságot kifejezetten a protestantizmus ellen létesítette alapítója. Ez az egy történeti ferdítés s az a való tény, hogy a Jézustársaság a vallásszakadás legélesebb ellenzője volt, maga is megmagyarázza, miért nem mernek egyes közéleti tényezők a nyilvánosság előtt egész mellel kiállni a Jézustársaság védelmében: nyilván attól félnek, hogy ezzel a közvélemény protestáns és liberális részét, maguk ellen ingerlik. Bizonytalán ugyanez magyarázza meg azt a sajátságos ténytet, hogy azok, akik más szerzetesrendek kulturális és hazafias érdemeit minden tartózkodás nélkül a legelkeesebb szavakkal magasztalják, sokszor egyszerre elhallgatnak, mihelyt a Jézustársaságnak nem is csak egyházi, hanem kulturális és hazafias téren is minden más tényezőt árnyékbaállító érdemeiről esik szó.

Meglepőnek látszhatik azonban, hogy a Társasággal szemben bizonyos, teljesen katolikus körökben is bizonyos hűvös hűzódózás mutatkozik, amit rövidlátás lenne egyszerűen s általánosan pl. bizonyos irigység vagy testületi féltékenység számlájára írni. Mi lehet ennek a néha már ellenszenvhez hasonló hűvös tartózkodásnak oka?

Azt hisszük, ez az ok legvégső fokon magának a Társaságnak egy bizonyos, szavakba nehezen foglalható jellegzetességében, egy különös és titokszerű vonásban rejlik, amely viszont a rend jelleméből, legbensőbb mivoltából fakad. Ezt a sajátságos és jellegzetes vonást legtalálóbban talán a *maximalizmus* szavával fejezhetnék ki, amely a Jézustársaságnak egész alkotmányán, szervezetén, működési irányán és történetén végigvonul.

Ez a maximalizmus, a mindenben a legtöbbet, az egészet, a teljes eredményt kereső szellem már az alapító jelmondatában: az „Isten nagyobb dicsőségének” mint vezérlő eszmének kitézésében megmutatkozik, amely nemcsak célt, hanem egyúttal irányítót és zsinórmértéket jelez s a rendi alkotmány egész felépítésében katonás következetességgel érvényesül. A „maior Dei gloria” határozza meg a jezsuita rendnek nemcsak alapvonásait, hanem szinte minden legkisebb szabályát, rendi szokását és berendezését, az előjárók „és alattvalók viszonyát, az apostoli vállalkozások mikéntjét és sorrendjét, a Társaság egész tevékenységének ütemét és modorát. A rendalapító két klasszikus munkájában: a Lelkigyakorlatos-könyvben s a Társaság alkotmányában mindörökre s megmásíthatatlanul lefektette ennek az apostoli maximalizmusnak az elveit. Aki ezt a két, világtörténeti vonatkozásban is jelentős könyvet végiglapozza,

nem menekülhet a benyomás alól, hogy itt nemcsak egy szent és kegyes aszkéta beszél, egy Istenbe merült lélek, egy meleg szív, bölcs vezér és lelki tanító, hanem egy hódító, egy stratég, egy messzenéző vezérkari főnök, egy szervező lángelme, akinek éppoly forró a szíve, mint amilyen hidegen számító az esze s akinek minden törekvése az, hogy bonyolult területen, veszedelmes harcmezőn, félig már elvesztett csaták síkján is győzelemre vigye Krisztus ügyét; aki ebből a célból hadba vet minden tartalékerőt, előre elhárít az útból minden veszedelmet, eleve keresztülhúzza az ellenségnek minden cselvetését és főleg a maga katonáit siet a győzelem elszánt vágyával, egy semmi akadálytól vissza nem rettenő, semmi áldozattól meg nem torpanó akarati lendülettel eltölteni.

A Jézustársaság ellenségei később azt az esetlen vádat eszeltek ki, hogy a jezsuiták a céllal szentesítetik az eszközöket. Ez a vád nem ugyan ebben a naiv és hamis fogalmazásban, hanem egy sokkal tisztább és felsőbb értelemben valami igazságot csakugyan tartalmaz, azt, hogy Loyolai Ignác stílusában mindig a cél a fontos s nem az eszközök, nem a cél idomul ezekhez, hanem ezek idomulnak kérélnhetetlen következetességgel a célhoz. Vagyis, hogy nem a hajlam számít, a szokás, az emberi szempontok, a kényelem s az evilági felfogások, mégcsak az önszeretetnek és nagyravágyásnak azok a magukban jogos szempontjai sem, amelyeket bizonyos fokig az egyházi élet is elismer. Az alapító könyörtelenül keresztülhúz mindent, ami a célnak útjában állhat s szó nélkül való feláldozását követeli mindannak, ami emberileg mégoly kellemes, természetes, sőt szép, de beszűkíti a maior Dei gloriá-t s a Krisztusország terjesztésének lehetőségeit. Nincs benne kétség, a rendnek ez a maximalista és katonás szelleme, ez a hidegen számító s mégis forró lelkesedést követelő lelkülete, a lelkek üdvéért s az Isten nagyobb dicsőségéért minden emberi vonást és hajlamot félrelökő stílusa tette a Jézustársaságot 400 éven át oly nagygyá és erőssé s ez magyarázza meg azokat a legendába illő eredményeket, amelyeket a rend az egyházi élet minden vonalán elért. De ez magyarázza meg ellenségeinek félelmét és engesztelhetetlen haragját is a renddel szemben, valamint azt a bizonyos hűvösséget és félő tartózkodást is, amely a rendet egyes katolikus figyelői részéről kísérte.

Lehet egy szerzet vagy egy egyházi intézmény nagyszerű, hősi, szent és apostoli eredményekben gazdag s ugyanakkor mégis emberileg vonzó, ellentmondást nem keltő, bírálatot magára nem vonó, szelíd és idilli jelenség. Talán Assisi Szent Ferenc alkotása

a legjobb példa rá. A Szent Ferenc-rend tagjai fennállásuknak hét évszázadán át páratlan érdemeket szereztek, sokfelé megújították a föld színét, virágzásba emelték a hitéletet, nagyszerű hódításokat végeztek a missziókban s nagy lendülettel küzdöttek az eretnységek ellen is. Mégis rendjük egész megjelenése a Poverello bájos és szelíd egyéniségét tükrözi, nem a katonáét és szervezőét, mint Loyolai Szent Ignác volt. Az az élő elragadtatás, ima és költészet, amely Assisi Ferencet jellemezte, talán kevesebb félelmet ébresztett az Egyház ellenfeleiben, mint Szent Ignác műve, kevesebb ellentmondást és ellenszenvet is keltett magával szemben, de külön miszsiója s jelentősége volt és van ma is az Úr Egyházában.

KÖZELFEKVŐ A KÉRDÉS: helyesen tette-e Szent Ignác, hogy a maga rendjét nem egy hasonlókép extatikus és szelíd szerzeteseszményre eskette fel? Nem lett volna-e okosabb, ha a Jézustársaság szellemi arcúlatán sem jelentkeznek az a nyughatatlan, szinte mohó és türelmetlen vonás, amely mindenben a legtöbbre és legnagyobbra vágyik s ezzel tömérdek ellenfelet és vetélytársat is szerez magának? Mennyivel több barátja volna ma a rendnek, ha a jezsuiták nyugodtabban, békésebben, emberibb módon küzdenének eszméikért, ha némi engedékenység árán is, de nagyobb mérséklettel dolgoznának s nem ingerelnék az Egyház ellenségeit végső ellenállásra s önmagukkal szemben is olyan elkeseredett gyűlöletre? Akkor bizonytal elhallgatna a páholyban ülők sokszor epés bírálata is az ő módszereikkel szemben.

Azonban, akik így gondolkoznak, azoknak azzal felelhetünk, hogy bizonytal jó, ha vannak az Egyháznak olyan rendjei és testületei is, amelyek szelíd és mérsékelt stílust követnek s az Egyház ellenségeit inkább csendes türelemmel, mint visszavágással és ellentámadással iparkodnak lefegyverezni; de pusztán ezekkel a szelíd és békés eszközökkel minden bajt és éppen a legfenyegetőbb veszdelmeket legyőzni csakugyan nem lehet. Ha a Jézustársaság lemond a maior Dei gloria kérélettel elvéről, ha nem lendül oda mindig a legelső arcvonalba, ahol legélesebb volt a támadás a hit és az Egyház ellen, ha a katolikus gondolat, kultúra és erkölcs védelmében beéri a szerényebb és mérsékeltbb tempóval, akkor bizonytal nem szakadt volna rá az Egyház ellenségeinek gyűlöletgörgetege, sem a mérsékelt katolikusok bíráló tartózkodása. Akkor nem üldöztek volna a jezsuitákat egyik országból a másikba pogány fejedelmek és protestáns földesurak, abszolutista királyok és janzenista miniszterek s nevük ma nem szerepelne feketelistán az Egyház ellenségeinek könyveiben. De vajjon betöltötték volna-e akkor azt a hivatást, amelyet a Gondviselés nekik szánt? Megállították volna-e az egyetemes kereszténység pusztulásának szörnyű folyamatát?

Megteremtették volna-e a hitbuzgalmi élet s a vallásos lelkesedés reneszánszát és sikerült volna-e szilárd szervezeti formák közé szorítani az egész vonalon az azelőtt sok tekintetben lazán működő és szétfolyó egyházi erőket? Talpra tudtak volna-e állítani egy skizmákban és eretnokségekben elerőtlenedett, újpogány humanizmusban és egyházi fegyelemlazulásban súlyosan vétkes kereszténységet? S ugyanakkor a nagy felfedezések által megnyílt óriási pogány területeken, Távol-Keleten és Távol-Nyugaton diadalmasan felállíthatták volna-e Krisztus keresztjét? Erős és diadalmas volna-e akkor a mai katolicizmus, vagy részben csak romjain keseregne egy dicső múltnak? S vajjon akkor azok a katolikusok, akik ma előkelő katedrái hangon szövögetik mérséklő és bíráló megjegyzéseiket, ma egyáltalán nyugodt katedrán és kényelmes páholyban ülnének-e s nem élnének-e szomorú és ínséges katakombái kereszténységet, mint ma az Egyház képviselői Oroszországban?

V.

A Jézusiársaság tagjai gyarló emberek s nem minden rendtagban érte el a lelkigyakorlatos gondolatkör vagy a Társaság nagyszerű alkotmánya a hősiességnek az alapító által szándékolt mértékét. Mégis kétségtelen, hogy ennek a rendnek tagjai között a letűnt 400 év folyamán a hősök, szentek, vértanúk és apostolok valóságos csillaghullása mutatkozott s annyi volt köztük az emberfölötti ember, a tudomány minden szakában, a katolikus tevékenységnek, hiterjesztésnek és egyházvédelemnek minden vonalán annyi a ragyogó és kimagasló név, mint kevés más egyházi testületben. S ami ennél is főbb: a Jézustársaságra hárult az újkorban az arianizmus óta legnagyobb egyházi veszedelemnek, a világegésszel fenyegető egyházforradalomnak megállítása s ezzel együtt a nyugati kereszténység felbomlásának és atomokra hullásának meggátlása.

Igazában alig alkothatunk már képet arról a romlásról, amely a 16. század elején, a nyugati szakadás és pogány humanizmus után, egy elvilágiasodott kúria folytonos reformhalogató habozása s a nyugtalan észak forradalmi villódzásai között nemcsak a katolikus gondolatot, hanem az egész kereszténységet fenyegette s amelynek akadálytalan folytatása kiszámíthatatlan romlást okozhatott volna. Történeti tény, hogy ezt az általános zuhanást a trienti zsinat mellett főleg a Jézustársaság állította meg, a kereszténységnek ezt a végsőkéig felfokozott válságát főleg ő oldotta meg. Jórészt ő állította

meg az esést s ugyanakkor befelé, az egyházi élet vonalán hatalmas reformmozgalmat indított útnak. Sok más tényezővel együtt, de jelentékeny részben ő tartóztatta fel útjában az egyházzendülés és vallásszakadás vésszesen terjedő hódításait. Visszaszerezte az Egyház régi tekintélyét és súlyát, befolyását a társadalmi, művelődési és nyilvános életre. Új katolikus öntudatot ébresztett a fejedelmekben s a vezetésre hivatott katolikus értelmiségben. Eleven katolikus kultúréletet teremtett s szinte a semmiből létrehozta a széleskörű katolikus iskola- és nevelésügyet. A gyors városiasodás és polgárosodás korszakában felemelkedő néposztályok közkincsévé tette a magasabb katolikus műveltséget. Új lendületet adott a keresztyén bölcséletnek, hittudománynak, valamint a világi tudományok szinte valamennyi ágának. A Szentszéknek rendelkezésére bocsátotta minden erejét a trienti reform végrehajtásában, s viszont maga is mindent elkövetett a Szentszék tekintélyének dogmatikai és gyakorlati elismertetéséért. Segített új szellemet önteni a papságba s megreformálni annak nevelését, a régi rendekkel karöltve új öntudatra ébreszteni, az egyházvédelem és világi apostolkodás lendületébe bevezetni a világi katolikusokat is. Végül a tengerentúli missziókban egész új országokba s pogány tartományokba vitte be az Evangéliumot szívós energiával, páratlan vértanúi készséggel és körültekintő rendszerességgel.

Ezt az óriási teljesítményt azonban a Jézustársaság másképp mint az ő minden erőt megfeszítő maximalista stílusával meg sem közelíthette volna. Amint Benedek, Domonkos és Ferenc stílusa csodálatosan megfelelt a maguk kora szükségletének, úgy az újkor végzetszerűen eltolódott helyzetében csak a lelkigyakorlatos gondolkör tüzeiben megedzett s egy katonás szerzetalkotmány szellemében megacélozott lelkiség elszánt maximalizmusa hozhatott teljes eredményt. Ez a szellem ott tüzelt és ott ragyogott egyetemi katedrákon és szerény kollégiumi tantermekben, büszke székesegyházak szószékein és tábortüzek mellett vagy börtönök homályában, kínai császárok előtt kifejtett csillagászati és matematikai teljesítményekben s a délamerikai redukciók szegény indián műhelyeiben. Rettenetes Ivánok és francia Napkirályok udvarában, valamint kegyetlen irokézek s egyházüldöző japán despoták borzalmas kínzásai alatt. Ez a szellem mindent vállalt és megkísérelt, amivel Krisztus ügyét előbbre lehetett vinni s csak úgy érhetett célt, ha minden feladatát legjobban és legtökéletesebben igyekezett teljesíteni,

minden veszélyt a legnagyobb gonddal igyekezett az Egyháztól távoltartani.

Már azért is, mert mindent: a legtöbbet és legteljesebbet akarta, azért sem lehetett mindenkinek rokonszenves és népszerű. Azonkívül munkájának és stílusának természetében rejlett, hogy a tagok közt erős testületi szellem fejlődött ki s egy bizonyos kifejlett bizalom a rend módszereivel és felkészültségével szemben. Mi sem volt természetesebb, mint hogy ezt egyesek gögnek és túlzott önértetnek, vagy pedig rendi nagyravágásnak és hatalmi túltengésnek érezték. Alig egy századdal a rend alapítása után a Jézustársaság már az egyházi élet legfontosabb pozícióit tartotta kezében, sokszor csakugyan a nélkül, hogy keresse volna azokat. Jezsuiták voltak a királyok, fejedelmek gyóntatói, pápák és püspökök tanácsadói, a legelőkelőbb szószékek betöltői; az ő iskoláikba tódult a tanulni vágyó fiatalság legnagyobb számban s az ő gyóntatószékeiket ostromolták a hívek legtöbb bizalommal. Soraikból kerültek ki a legnevesebb írók, tudósok, kutatók, az ő hithirdetőik dicsekedhettek a legvirágzóbb missziós-telepekkel. Emberileg nem az a csodálatos, hogy egy ilyen rendnek hamarosan még fegyvertársai körében is akadtak irigyei, hanem inkább az lenne csodálatos, ha nem így lett volna.

Különösen ha ez a rend a közös cél érdekében az eddig használt közös módszerektől eltérő stílust és eszközöket is használt, ha nemcsak a maga belső életében szakított a régi szerzeti élet külső, monasztikus sajátosságaival, hanem a „mindenkinek mindene lettem” elve alapján a bölcs alkalmazkodás módszereit is nagy mértékben a programjába vette. Ha itthon humanistább lett a humanistáknál s Indiában brahmánabb a brahmánoknál; ha a galamb egyszerűségével Krisztus utasítása szerint egyesítette a kígyó okosságát. Ahogy nem lehetett jogosan szemükre vetni a jezsuitáknak, hogy az apostolkodás hagyományos eszközein túl mindig új és jobb eszközöket is kerestek, úgy nem szabad a tudatos irigység számlájára írni azt sem, ha káprázatos eredményeik s hamarosan elért fölényük bírálatra tette hajlamossá azokat, akiket tradícióik tiszteletben tartása szerényebb sikerekre utalt. De annál inkább érthető a gyűlölködésnek az a heveny foka, amely a rendnek s az Egyháznak kifejezett ellenségeit, főleg a francia janzenistákat, oly éles és maró kritikára indította a rend ellen, a jezsuita névnek oly mérhetetlenül igazságtalan befeketítésére, amely csak a támadások nyomán diadalmasan előrobogó enciklopedizmusnak s a minden egyházi életet elsöprő forradalomnak készítette elő az útját. A bírálat s főleg az

ellenséges csatazaj nem mindig annak a jele, hogy a csapat rossz harcot harcol.

A Jézustársaság ma nem áll egyedül az első vonalban, mint a 16. és 17. század folyamán; ma részben éppen az ő tevékenysége folytán mennyiségben és minőségben hallatlanul megnagyobbodott és megerősödött már a Krisztusország küzdőseregének frontja. De ma is kimagasló a Társaság szerepe ezen a fronton. Nemcsak azért, mert a legnagyobb létszámú egységes szerzetesrend s a hitterjesztés, a katolikus tudományosság és főleg a felsőbb oktatás terén világviszonylatban első helyen áll, hanem mert a lelkigyakorlatoknak szelleme, az a nyughatatlan, cselekvésre hajtó, egyre a jobb és tökéletesebb módszereket kereső stílus, amely a rend alapítójának lelkéből lövelt fel először ilyen intenzitásban és korszerű rugalmasságban, ma is lényeges kelléke az apostoli harcnak, lényeges feltétele az egyre sötétebben gomolygó viharfelhők alatt is győztes helyállásának s bizonyval az is marad időtlen időkig.

A rendnek mindig lesznek ellenségei, lesznek baráti bírálói is. De ahogy az első 400 évről csodálkozó hálával emlékezük az elfogulatlan történelmi szemlélet, úgy a következő évszázadokban is bizonyval sokszor szükség lesz még a Regnum Christi legodaadóbb fekete-seregére, amelynek ki tudja, milyen feladatokat szán még a jövőben is az Egyházáról soha meg nem feledkező Gondviselés.